

INHOUD

Voorwoord	7
Schrik	10
Een tweegesprek	16
Steenpuisten in het land	22
Wat doe ik verkeerd?	29
Groot, groter, grootst	37
De gedraineerde woestijn	46
Hoop	57
De kentering	67
Inspiratie	76
De aardappelvallei	84
Hoofdpijnvragen	90
Nawoord	99
Literatuur en bronnen	107

VOORWOORD

Soms hoor je een nieuw woord dat je hart raakt. Een woord dat zich bijna vanzelfsprekend nestelt in je vocabulaire. Landschapspijn is er zo eentje en waarschijnlijk werd het in 2016 geboren in het hoofd van hoogleraar trekvoegecolo-gie Theunis Piersma.

Die deed er bescheiden over, want hij wist niet zeker of hij echt de bedenker was. Misschien had hij het overgenomen van schrijver Koos van Zomeren, dacht hij toen ik het hem vroeg. Maar Van Zomeren ontkende dat hij de geestelijk vader was.

Feit blijft dat Theunis Piersma het begrip gebruikte in zijn voorwoord bij het boek *Vloeiend landschap* van landschapsarchitect Peter de Ruyter over de toekomst van het Friese platteland. Hij schrijft daarin over zijn voortdurende heimwee naar de ‘kleine grote wereld van weilanden en meren’ waarin hij vroeger rondliep.

Vijfentwintig jaar lang reisde de hoogleraar door verre buitenlanden. Toen hij terugkeerde naar zijn geboorte-grond, zag hij dat de slootjes waren gedempt en de bloemrijke weilanden waren veranderd in steriele, groene landerijen.

‘Ik moet tandenknarsend toegeven dat mijn Friese geluksgevoel plaatsmaakte voor pijn,’ noteerde hij. ‘Normaal ga je daarmee naar de dokter, maar waar kun je heen met landschapspijn?’

Ik las het, en was opgetogen en verdrietig tegelijk over het begrip dat zo eenvoudig en trefzeker ook mijn gevoel van verlies benoemt. Voor de *Leeuwarder Courant* van 11 juni 2016 schreef ik er een verhaal over, dat ik ‘Melk, kaas en landschapspijn’ doopte, en opnieuw deed het woord waarvoor het geboren is. Het ontroerde, het maakte kwaad, het riep verdriet op, het schrijnde precies zoals het hoort te schrijnen.

‘Ik denk inderdaad dat ik het heb bedacht,’ zei Theunis Piersma een tikkeltje beduusd toen het nieuwe woord gestaag opmarcheerde. Het deed mee aan de verkiezing van ‘Politiek woord van het jaar 2016’ van woordenboekuitgeverij Van Dale, en het verloor weliswaar de strijd tegen de andere kanshebbers, maar de hoofdredacteur van Van Dale bekende dat landschapspijn zijn favoriet was geweest. Volgens hem beschrijft het een gevoel van weemoed over ons landschap, dat onherroepelijk verandert door de industrialisatie.

Landschapspijn schurkt inderdaad tegen weemoed aan. Maar het is geen zeurend gevoel van nostalgie, het is eerder een vlijmende pijn die door je borst snijdt. Afgelopen voorjaar kreeg ik een brief van een lezer die een wandeling had gemaakt door het landschap van zijn jeugd. Hij liep door het stroomdal van het riviertje de Boven-Tjonger in Friesland, tussen Haule en het buurtschap De Weper, en het uitzicht greep hem bij de keel. ‘Die vreselijke stilte. Er was niets dat bewoog op die egaal groene vlakke.’

Hij raakte volkomen overstuur. ‘Ook al weet mijn rationele ik best hoe het allemaal is gegaan. In het naoorlogse Europa was de productie van voedsel tegen lage kosten van levensbelang.’

De missie van destijds is geslaagd. We hebben geen honger meer. Voor weinig geld laden we onze boodschappenkarren vol, maar stiekem betalen we een andere prijs. We voelen geen verbinding meer met het landschap dat ons omringt.

En je kunt proberen om het ongemak weg te redeneren. Je kunt het agrarische cultuurlandschap met vogels, insecten en bloemen als verloren beschouwen, maar wat een verlies zou dat zijn.

Jaren geleden trok ik met vogelwachter en eierzoeker Marten Scheffer uit het dorp Hitzum bij Franeker het land in. Als de dagen langer worden en hij het ‘koe-wiet, koe-wiet’ van de kievit hoort moet hij naar buiten, vertelde Scheffer. Dan begint zijn bloed te suizen. Of zoals hij zelf zei: ‘Het is net een enge ziekte.’

We tuurden over het land. Aan de onderlip van de vogelkenner bungelde een halfzware Van Nelle. We zagen kieviten, we zagen een haas die op hoge stijve poten een buizerd uitdaagde die waarschijnlijk vlak bij een van haar jongen was geland. We ontdekten van alles en ik was verrukt. Ik keek niet naar *Planet Earth* op televisie, ik keek naar het platteland met iemand die telkens ‘machtich moai’ verzuchtte. We zaten eerste rang in een Nederlands agrarisch cultuurlandschap dat tintelde van het leven.

Over dat land gaat dit pamflet. Het is een verhaal over een zoektocht. Over een verandering van onderaf. Over koekoeksbloemen, wilde bijen, grutto's en zweefvliegen die onze steun verdienen omdat we niet zonder kunnen, ook al denken we soms van wel.

SCHRIK

Het was een lichtblauwe, tintelende dag ergens in mei. Ik zette de auto langs de kant van een landweggetje, liet het raampje langzaam zakken, luisterde ingespannen en hoorde niets. Geen grutto, geen scholekster, geen kievit. Niets. Ik keek naar een egaal groen biljartlaken. Naar strakgetrokken land, zonder welvingen. Ik luisterde en hoorde alleen mijn eigen ademhaling. Weg waren de zuring, de boterbloemen, de pinksterbloemen en de dotters waarvan ik als dreumes groentesoep maakte. Weg was het land waarin ik liggend in het gras *Kruistocht in spijkerbroek* las, terwijl hoog boven mijn hoofd een leeuwerik zingend zijn territorium afbakende.

Als ik nu een veldleeuwerik hoor, ben ik opgetogen. Een leeuwerik! Eindelijk weer een leeuwerik. De vogel die je hart doet opspringen als je hem hoort jubelen, staat al jaren op de rode lijst van bedreigde soorten. Alleen in de Drentse en Groningse graanakkers kan hij nog redelijk ongestoord nestelen, maar ook in deze provincies rukt de intensieve veehouderij op.

Een vijfde deel van het boerenland is er al ingezaaid met slap, groen turbogras dat om de 33 dagen wordt gemaaid, terwijl de leeuwerik er 45 nodig heeft om zijn kuikens groot te brengen. Alles voor de productie. Alles voor de koeien. Alles voor de wereldmarkt.

O, er zijn nog velden vol zuring, klaver en boterbloemen, maar het zijn uitzonderingen in een monotoon, diepgroen, wuivend raagrasland. Het Nederlandse boerenland leeft, maar het leeft ook niet. En ik sta er zo langzamerhand liever met de rug naartoe. Mijn land doet pijn.

Voor de *Leeuwarder Courant* schreef ik er in de zomer van 2016 een verhaal over. Het was alsof een etterende buil openbarstte. Het regende reacties. Een instemmende lezer over de Tjongervallei bij Heerenveen: ‘Als je er fietst bekruipt je langzaam het gevoel dat er iets ernstig mis is. Alsof een neutronenbom is afgegaan die de gebouwen spaarde, maar alle dieren heeft gedood.’

Een boerin vond het stuk provocerend, een bewijs voor de gapende kloof tussen de burger en de boerenpraktijk. ‘De burger is eraan gewend dat er veilig en goedkoop voedsel in de schappen ligt,’ schreef ze. ‘En diezelfde burger heeft geen enkel benul meer van wat er allemaal voor gedaan is. Men romantiseert de landbouw van 35 jaar geleden. Maar welke beroepsgroep kan zeggen dat de verdiensten op het niveau van voor 1980 liggen, en de kosten op het niveau van 2016?’

Mijn brievenbus pilde uit. Het verhaal werd in heel Nederland gedeeld. Want in Friesland komt landschapspijn misschien het meest aan de oppervlakte, maar het gevoel leeft overal. Een Brabantse veehoudster berichtte dat voorbijgangers geen idee hebben van wat er allemaal in een weiland leeft. Op haar land telden vogelbeschermers wulpen, kieviten, patrijzen, geelgorzen, gele kwikstaarten en buizerds, en nog veel meer soorten. ‘U doet boeren, die zich actief voor de natuur inzetten, erg tekort.’

Er waren ook mensen die gruwden van het woord. Iemand twitterde: ‘Heeft u nog ergens last van? Ja landschapspijn. Brrrr.’ Een ander schreef: ‘Landschapspijn, dat u niet denkt dat ze alleen in Syrië problemen hebben.’

Maar de buurvrouw die vorig jaar een fietstochtje door de landerijen maakte voelt het steken. ‘Ik had de tranen in de ogen,’ vertelt ze. ‘Daarom heb ik maar een gebakje genomen.’ Een troostgebakje tegen landschapspijn.

‘Als je nu nog buiten vogels wilt beleven, moet je een recorder in het land zetten en een bandje met vogelgeluiden afdraaien,’ zegt weidevogelbeschermer en amateurroofvogelonderzoeker Henk Waterlander uit het Friese Sint Nicolaasga. Hij tobt ook met het verlies. De Noedpolder, zijn vogelpolder waar hij eind jaren negentig nog jubeljaren beleefde, is dood.

‘Kijk,’ wijst Henk en hij laat stippenkaarten zien waarop hij de nesten van tureluurs, scholeksters, kieviten, slobeeden en grutto’s noteerde. Op de plattegronden van de polder, die op de eettafel in Sint Nicolaasga liggen uitgespreid, staan met stipjes de nesten gemarkeerd. Henk glijdt er met zijn vinger langs. ‘4G, dat waren vier grutto-eieren. En 4K, vier kieviten. En hier, een slobeed, zie je wel, en een tureluur.’

Het land was dichtbevolkt. Het trilde van het leven. Bijen, muggen en kevertjes vlogen van bloem naar bloem, het veld kleurde geel en paars. Henk was koning in zijn eigen weidevogelonderzoekgebied. In 1997 maakte hij er een videofilm over, voor het zestigjarig jubileum van de vogelwacht Doniawerstal.

Ik kijk ernaar. Ik zie reeën, bijen en grutto’s die elkaars

territorium betwisten. De beelden zijn bijna schokkend. Zo was het, ja. Ik was het al bijna vergeten.

Nu is de Noedpolder gedraineerd. Uit buizen drupt water in diep gelegen sloten. Je hoeft niet eens laarzen aan als het heeft geregend. Henk Waterlander doet voor hoe de grond vroeger sopte als hij er overheen liep. 'Je hoorde sssllllpppp, sllllllllp. Het was nát.'

Vroeger stak hij stokjes in de grond naast de nesten, zodat de boer wist waar de eieren lagen. Nu heeft hij bijna een rubber campinghamer nodig om zijn hardhouten latjes de bodem in te slaan, zo hard is de bodem. Mismoedig: 'Al maakt dat niks meer uit.' Er zijn amper nog nesten om te markeren.

Hij schetst het grote doodgaan. Hoe het wuivende gras rondom zijn dorp op 30 april nog trilde van het leven. En hoe steeds meer landerijen op 7 of 8 mei ineens biljartlakens waren. 'Gemaaid en klaar.' Hoe de weinige kuikens die het overleefden als fastfoodhapjes op kale steppen rondliepen, omdat alle bescherming verdwenen was. 'Dan zie je oudergrutto's die totaal in paniek zijn,' zegt Henk.

Jaar na jaar werd het land intensiever bewerkt. De boerenpraktijk werd een boerenindustrie. De landerijen zijn droger nu, zodat ze zware, grote machines kunnen dragen. En ze worden vroeger en vaker gemaaid om een toenevend tal koeien te voeden. Soms ook 's nachts, in opdracht van boeren 'met de ogen boven op de kop'. Henks ogen vonken, want 's nachts liggen de hazen, de reeën en de broedende grutto's weerloos in het land. Ach die grutto's. 'Soms dacht ik vroeger bij het eierzoeken, als ik in de verte eentje had gezien: potverdikke ik kan hem niet vinden, en dan ineens pof, vlak voor je voeten vloog hij van het nest.'

Als je 's nachts gaat maaien, maak je alles kapot. Dan vind je *smots* zoals dat in het Fries heet, oftewel puree, zegt de weidevogelkenner. 'Of een eend met de poten eraf die nog leeft.' 's Nachts maaien is de overtreffende trap van erg.

De klok in de huiskamer van Henk Waterlander slaat twaalf. Hij strijkt met zijn hand de stippenkaarten op tafel glad. Hij is niet een man die vloekt, maar potverdorie, 95 procent van de vogels in zijn onderzoeksgebied is verdwenen. En hij vraagt het zich vaak af. Van wie is dit land eigenlijk? Van de zuivelreuzen die miljoenen verdienen aan de export? Van de Chinezen die Nederlandse babymelkpoeder kopen? Of misschien ook nog een beetje van de bloemen, de vogels, de insecten en van hem?

Ja, landschapspijn doet zeer. Toch zijn er heus nog mensen die langs betongras fietsen en zich laven aan het licht, de wind en de bejaarde grutto's die hun kuikens alweer niet groot zagen worden. Groen is immers groen, de wolken doen nog ouderwets hun best en de koeien staan weer in de wei, nu de boeren er extra voor betaald krijgen.

De provincie Fryslân maakte in 2016 een promotiefilmpje voor Chinese toeristen. In *Friesland: Land of milk and water* vergapen de studenten Hao en Wai zich aan ons open, groene land. Ze worden meegenomen naar de wereldberoemde Friese koeien in een hypermoderne robotstal, en naar een zuivelfabriek, waar de heftrucks zelfstandig, zonder chauffeur rijden. 'De lucht, het voer, en het gras zijn allemaal van uitstekende kwaliteit,' vertelt hun gids. 'And the air is so fresh.'

Friesland is een idylle, leren de Chinezen van de reclame en van een koeienfilmpje dat zuivelfabrikant Friesland-

Campina een tijdje geleden in de treinen in Hongkong liet zien. Eerst worden ze naar Giethoorn geleid en daarna knuffelen ze ons onverstoorbare zwartbonte melkvee. Nederland is puur, een land van melk en honing. En de lucht is blauw ja, boven ons industrielandchap.